

УДК [811.161.2+811.112.2]-115:164.223.4

ЗАПЕРЕЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Алла Паславська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра міжкультурної комунікації та німецького перекладу,
вул. Університетська, 1/417, 79001 Львів, Україна
тел.: (032) 239 46 80*

Проаналізовано заперечення в німецькій та українській мовах. Встановлено подібності та відмінності у його реалізації. Запропоновано модель дидактизації заперечення.

Ключові слова: заперечення, дидактизація, німецька мова, українська мова.

Незважаючи на численні публікації з питань мовного заперечення, більшість з них присвячено окремим питанням синтаксису [12; 13; 15; 22], семантики [17; 20; 21] чи функціонування [7; 11] заперечення в окремих мовах. Дидактичний аспект цієї проблеми, зазвичай, залишається поза увагою дослідників як вторинний. Наявна ж література не пропонує системного викладу теми заперечення і не розмежує її центральних і периферійних сфер.

Заперечення – одна з фундаментальних, універсальних категорій мови. Все, про що ми говоримо чи пишемо (з накладанням відповідної модальної і темпоральної рамок), – має ствердну або заперечну форму. Природні мови беззастережно підлягають принципів поляризації: кожне висловлення, кожне запитання обертається між двома величинами – так і ні, істина і хиба. Тому з'ясування суті заперечення є водночас ключем до розуміння суті мови.

Ще донедавна семантика займалася описом значення окремих слів. І саме заперечення стало одним із тих каменів спотикання, які змусили мовознавців вийти за межі лексичної семантики, оскільки значення розряду так званих “логічних слів”, передусім заперечних, неможливо встановити в ізоляції. Доволі прості, на перший погляд, мовні кореляти елементів логічного аналізу, кванторів, операторів, наскрізь пронизують будову мови, забезпечують взаємозв'язок її форми зі змістом. Але й ці синтезуючі процеси характеризуються специфічними ознаками заперечення, яке виявляє чітку тенденцію до асиметрії між структурами поверхневого синтаксису та їхніми логічними (семантичними) формами. Заперечення, як не парадоксально, може бути там, де його експліцитно немає і, навпаки, – за формальної наявності не вносити компонента заперечної семантики. Така неординарна поведінка заперечення зумовлює появу синтаксичних конструкцій, аналіз яких не може обмежитися простим переліком структурних варіантів, а потребує застосування методики дослідження, що б дала змогу побачити крізь форми поверхневого синтаксису їхні глибинні аналоги, які відображають вірогідні когнітивні структури.

Хоч для носіїв мови побудова і вживання заперечних конструкцій не складає жодних труднощів, процес їх засвоєння у рамках вивчення іноземної мови надзвичайно складний, що зумовлено недооцінкою комплексного підходу до

вивчення проблематики заперечення.

У рамках порівняльного аналізу заперечення на прикладі німецької та української мов можна випрацювати дидактичну модель системної презентації конкретної мовної універсалії, яка б дала змогу не лише практично оперувати засобами реалізації цієї категорії в чужій мові, але й за допомогою порівняння краще осягнути правила функціонування рідної мови, з'ясувати те спільне й відмінне, що визначає статус німецької мови як однієї з германських, української – як слов'янської та підтверджує їхнє спільне індоєвропейське походження.

Надзвичайно важливо в такому підході подолати ту оманливу прірву, яка, ніби-то, розділяє ці мови. Для цього потрібно звернутися до історії обох мов, яка засвідчує їхню спорідненість. Так, індоєвропейське **ne*, від якого походять і німецька частка *ne*, і українська *не*, належить, як відомо, до найстаріших заперечних часток. На думку Отто Есперсена, індоєвропейське *ne* – первинно примітивний вигук відрази з відповідною мімікою лица та скороченнями мускулів носа. Це природне походження пояснює, на думку автора, чому в багатьох мовах індоєвропейської групи заперечення починається з носових *n-*, *m-* [18: 6]:

<i>San.</i>	<i>na</i>	<i>Dt.</i>	<i>nicht</i>	<i>Jap.</i>	<i>nai</i>	<i>Ukr.</i>	<i>ne</i>
<i>Got.</i>	<i>ni</i>	<i>Sp.</i>	<i>no</i>	<i>Lat.</i>	<i>ne</i>	<i>Port.</i>	<i>não</i>
<i>Türk.</i>	<i>-m-</i>	<i>It.</i>	<i>non</i>	<i>Arab.</i>	<i>ma</i>	<i>Engl.</i>	<i>not</i>
<i>Tat.</i>	<i>-ma-</i>	<i>Fr.</i>	<i>ne pas</i>	<i>Russ.</i>	<i>Ne</i>	<i>Pol.</i>	<i>ne</i>

Інший цікавий факт, що розвіює міф про принципові відмінності між германським і слов'янським запереченням, – кореляції між системами заперечення на окремих історичних зрізах розвитку обох мов.

Залежно від того, чи заперечні слова вживаються в реченні автономно, чи в супроводі заперечної частки, природні мови можна умовно поділити на мононегативні – в яких заперечення реалізується за допомогою одного заперечного форманта, та полінегативні, де вживання неозначених займенників і прислівників вимагає паралельного заперечення предиката [2; 6]. Явище полінегації називають ще *заперечним узгодженням* (*Negative Concorde* [10; 20]; *конгруєнція* [19: 21]). За всіма ознаками германські мови належать до мононегативних. Незалежно від порядку слів, заперечення в них експлікується за допомогою одного форманта:

*Anfangs begegnete er **keinem** lebenden Wesen* (A. Schnitzler).

*‘Спочатку він **не** зустрів жодної живої душі.’*

Український переклад чітко фіксує відмінність маркування заперечних конструкцій у слов'янських та германських мовах, тому що на протигагу германським, слов'янські мови – послідовно полінегативні: заперечні займенники та прислівники вживають у них лише паралельно із заперечною часткою, не акумулюючи чи, навпаки, нівелюючи заперечну семантику речення загалом. Зазначений факт дає підстави стверджувати, що у слов'янських мовах є явище полінегації:

*Тільки про се ще **ніхто** з моїх знайомих **не** знає, крім Вас, і я прошу Вас **нікому** про се **не** казати, поки сей „Камінний господар” не вийде з друку* (Леся Українка).

Однак моно- чи полінегативність не є константними ознаками мов. У ході еволюції мови мають здатність змінювати одну систему негачії на іншу, демонструючи певну циклічність розвитку. Уперше це явище теоретично

обґрунтував Отто Єсперсен [18].

Суть „циклу Єсперсена” полягає в тому, що ослаблене з певних причин первинне заперечення (його морфологічний експонент) стає функціонально недостатнім, через що підсилюється іншим словом, яке з часом переймає функції заперечення, проте саме може зазнавати такого ж регресивного розвитку, як і первинне заперечення [18]. Еволюція заперечення (*ne*) *pas* у французькій мові – класичний вияв циклу Єсперсена. Старофранцузьке заперечення *ne* етимологічно пов’язане з латинською формою *ne*, яка була підсилена елементом *non* – амальгамою з конструкції *ne + oenit* „не одне”: лат. *ne dico* $\leftarrow$ *non dico* ($\leftarrow$ *ne oenit dico*). У старофранцузькій *non* знову регресує до первісно латинської форми *ne*, в результаті фонетичної еволюції мови. Згодом заперечна частка *ne* підсилюється елементом *pas*, що етимологічно не має жодного стосунку до заперечення, оскільки *pas* означає “крок”: *je ne dis pas* $\leftarrow$ *jeo ne di*. Поступово підсилювальний елемент *pas* десемантизується. Це виявляється у тому, що його наявність у реченні стає облігаторною. Що більше, він витісняє первинного носія заперечення – *ne* і перетворюється в низці висловлень в усталене кліше, а в діалогічному мовленні – в основний засіб заперечення. Розмовна французька засвідчує зазначений процес: *je sais pas*.

Подібний еволюційний процес пройшло заперечення в німецькій мові. Староверхньонімецьке *ni* (*ni weiz ioman*) набуває (внаслідок розвитку голосних у ненаголошених складах) в ранньосередньовісній німецькій мові варіанти форми *ne* або *en* (*ich enweiz*), яка згодом посилюється елементом *niht* (*des enweiz ich niht*) – мононегативом *nicht* сучасної німецької мови (*ich weiss nicht*) [3], який етимологічно пов’язаний зі спільногерманською заперечною формою *ni io wiht* „не одна річ”, „не одна істота”. Форма *ni io wiht* зазнає формальної видозміни та повної десемантизації і, цілком витіснивши первинне заперечення, переймає його функції.

Логічно було б припустити, що слов’янські мови, поряд з іншими групами європейської гілки індогерманських мов, зазнали аналогічних змін засобів вираження категорії заперечення. Однак сучасний стан системи заперечення свідчить про своєрідність цього процесу в слов’янських мовах. У старослов’янських першоджерелах паралельно вживають моно- та полінегативні конструкції. В одній з найстаріших слов’янських пам’яток кінця X ст. – Зографському євангелії – читаємо: **никѣтоже** плода **сѣнеждѣ** [5: 29]; *іс же мльчааше **ничьсоже не** отвѣштавааше* [4: 234].

Архаїчніша система засобів вираження заперечення у старочеській мові дає змогу зробити деякі припущення стосовно її віддзеркалення в інших слов’янських мовах. Хоча перші писемні пам’ятки старочеської датовано XIII ст. [9: 578], тогочасні контури її граматичної системи засвідчують ще давніший стан порівняно з іншими слов’янськими мовами, що є, зрештою, типовим явищем для розвитку споріднених мов, коли за певних історичних умов (наприклад, внаслідок тривалої ізоляції) та чи інша мова переживає менш інтенсивну еволюцію. Й. Гебауер виділяє в старочеській три типи заперечних конструкцій [14: 180]:

I mun – každý nevie; II mun – nikto vie; III mun – nikto nevie.

Перший тип представлено мононегативною конструкцією з проклітичним запереченням дієслова. Цікаво, що із заперечною формою дієслова вживають узагальнюючий займенник (у логічних термінах – універсальний квантор) у стверджувальній формі. Подібні конструкції трапляються в готській мові [2: 51]:

ni habaith fralet aiw (Мк. 3,29) ‘не матимуть прощення ніколи (навіки)’ *jah*

ni qethun mannhun waiht (Мк. 16,8) 'і не сказали нікому нічого'¹.

Другий тип також формується монологічними конструкціями із заперечного займенника та дієслова в позитивній формі. Третій тип – це полінегативні структури, в яких у заперечній формі одночасно виступають дієслово та займенник. Ці та багато інших фактів історичного розвитку слов'янських мов дають підстави припустити, що, як і в інших індоєвропейських мовах, давнє слов'янське заперечення первинно мало б бути монологічним. Стверджувальні неозначені займенники заміняються згодом заперечними і частково витісняють первинне дієслівне заперечення. На матеріалі старочеської це могло б виглядати так: *ne jmát všeho; každý nevié* ⇒ *nikto vie* ⇒ *nikto nevi*. Очевидно, що порядок слів та прагматичний компонент відіграли в цих процесах важливу роль [19: 31]. Подвійна негачія поширювалася, мабуть, передусім у конструкціях, де заперечний займенник займав постпозицію, що з прагматичних міркувань (потреба у швидшому доведенні інформації до слухача) сприяло його поширенню на дієслово в препозиції. Проте заперечення в препозиції до синтаксичної конструкції, на наш погляд, найефективніше передає заперечну семантику. Заперечення дієслова, що супроводжувалось запереченням займенника в постпозиції, можна пояснити лише впливом аналогії.

Показово, що полінегативні структури зустрічаються і в окремих діалектах сучасної німецької мови, як ось у баварському:

Gozeidank had keine Zeitung nichtz erfarren.

Слава Богу, жодна газета ні про що не довідалась.

Таким чином, відмінності в моделях заперечення української та німецької мов – явище відносне. Мови мають здатність переходити від однієї моделі до іншої, якщо для цього складаються відповідні передумови, зумовлені еволюцією мови.

Моно- чи полінегачія класифікують мови з погляду маркування запереченням неозначених займенників та прислівників. Однак ядром категорії заперечення є її семантика, яка в усіх мовах однакова і полягає в перетворенні будь-якого змісту на протилежний. Залежно від того, яка структурна одиниця потрапляє в оперативну ділянку заперечення, можна виокремити абсолютне заперечення, предикатне, контрастне, зміщене та лексичне [8].

Абсолютним можна вважати заперечення, яке традиційно застосовують у формальній логіці на позначення хибності цілого судження: *невірно, що p*. У мові таке заперечення реалізується доволі рідко. В українській зокрема, воно інколи трапляється в казках, думах чи піснях:

Не [тополю високою вітер нагинає],

Дівчинонька одинока долю зневажає ... (Т. Г. Шевченко).

Хоча заперечна частка займає ініціальну позицію в реченні, зокрема, перед граматичним об'єктом *тополю*, заперечується не цей, окремий член синтагми, а речення загалом.

Поодинокі приклади вживання абсолютного заперечення трапляються і в німецькій мові, однак вони, як правило, є аграматичними і використовуються виключно для підсилення стилістичного ефекту:

(Ein Lied ging mir auf: nicht zum Volke rede Zarathustra, sondern zu Gefährten!). Nicht soll Zarathustra einer Herde Hirt und Hund werden. (F. Nietzsche).

(Світло зійшло на мене – не до людей промовлятиме Заратустра, а до

¹ Цит. за (Булах 1957: 51).

супутників!) *Не повинен Заратустра бути пастухом і собакою в отарі!*

Типовою формою реалізації заперечення у природних мовах є предикатне заперечення, яке має операційною ділянкою предикацію, тоді як суб'єкт залишається поза сферою дії заперечення:

Не можу я, не смію спочивати. (Л. Українка).

„Ich komme gleich“, sagte Gregor langsam und bedächtig und rührte sich nicht, um kein Wort der Gespräche zu verlieren. (F. Kafka).

Показово, що лінійне розташування суб'єкта у пре- чи постпозиції до предиката не впливає на поширення заперечної семантики:

Облігаторною ознакою контрастного заперечення, у сферу дії якого може потрапляти будь-який член речення, є можливість заміни інтонаційно виділеного елемента альтернативним зворотом:

І ось уже не я, а мій Маленький Принц, нав'язаний моїми феєричними домислами, величаво пролітає дивним безмежжям Всесвіту (М. Осадчий)

В українській мові протиставлення реалізується, головню, за допомогою сполучників *а, але* чи паузи після експонента контрастного заперечення.

Я не людина, я рослина, а часом я мале листя. (Б.-І. Антонич)

У німецькій мові виразником контрастного заперечення здебільшого є фраза, що починається із *sondern* (S-Phrase) або безсполучникова фраза [17: 586].

In „Totem und Tabu“ sollte nicht die Entstehung der Religionen erklärt werden, sondern nur die des Totemismus. (S. Freud).

Необхідно зазначити, що контрастне заперечення – це не просто протиставлення, а дещо складніша операція, що проходить у два етапи: на першому відбувається заперечення пропозиції, що зазнає протиставлення, а на другому – пропонується (як мінімум одна) альтернатива до заперечуваної пропозиції. Для українського речення запропонований аналіз матиме наступний вигляд: *Невірно, що я людина & Я рослина* .

Близьким за своїм змістом, але не тотожним до контрастного, є зміщене заперечення. Йдеться про явище, коли заперечення „синтаксично залежить від такого слова *G*, яке підпорядковує (безпосередньо або опосередковано) слово *W*, яке є вершиною рематичної групи даного речення” [1: 41].

Я не дзвонитиму тобі часто (⇒ Я дзвонитиму тобі не часто)

Синтаксично заперечення належить до предиката *дзвонитиму*, але семантично пов'язане з прислівником *часто*. Зміщення заперечення відбувається, коли прислівник пересувається на початок речення (топікалізується), а заперечення залишається у препозиції до дієслова:

Nun, ruhig hatte er ja nicht geschlafen, aber wahrscheinlich desto fester (⇒ Er hatte nicht ruhig geschlafen). (F. Kafka)

Лексичним є заперечення, яке, на відміну від абсолютного, предикатного, зміщеного та контрастного, має операційною ділянкою не пропозитивний зміст висловлювання, а значення окремої лексичної одиниці. Реалізуватися таке заперечення може за допомогою словотвірних засобів:

Ми, люди, є створіннями нерозважними і невдячними, приреченими на те, аби вічно щось тратити. (Ю. Андрухович).

Es ist sinnlos zu fliehen; in diesem Tempo werden sie dem Krieg nicht entfliehen (H. Böll).

‘Немає сенсу втікати; такими темпами вони не втечуть від війни’.

До одиниць з лексичним запереченням зараховано також такі, чия

семантична структура імпліцитно включає заперечний компонент, як напр., нім. *fehlen* ‘бути відсутнім’, укр. *бракувати* (= не вистачати), а також заперечні фразеологізми, до складу яких заперечення входить експліцитно чи імпліцитно:

Kein Meister fällt vom Himmel.

‘Не святі горшки ліплять’.

Das passt wie dem Ochsen ein Sattel.

‘Це пасує як корові сідло’.

Таким чином, залежно від сфери семантичного впливу, в обох порівнюваних мовах наявні п’ять семантичних типів заперечення: абсолютне, предикатне, контрастне, зміщене та лексичне.

У плані морфологічного оформлення заперечення, українська та німецька мови послуговуються, звичайно, різними мовними одиницями, які, однак, представлені одиницями аналогічних морфологічних класів. Спробуємо зіставити їхній інвентар.

До морфологічного заперечення в німецькій мові належать префікси *nicht-*: *Nichtchrist* ‘нехристиянин’, *miss-*: *Missachtung* ‘зневага’, *un-* *Unschuld* ‘невинність’, комбінований *ent-* (*nicht* + *mit*): *entkorken* ‘відкоркувати’, у семантичній структурі якого заперечення є складовою комплексного значення; пограничні префікси *ab-*, *aus-*, *ver-*, *wider-*, у семантичній структурі яких значення заперечення є периферійним: *absagen* ‘відмовити’, *ausfallen* ‘випасти, не відбутися’, *verzichten* ‘відмовитися’, *widerrechtlich* ‘протиправний’, та запозичені з латинської та грецької *a-(an-)*: *amoral* ‘аморальний’, *anti-*: *Antichrist* ‘антихрист’, *de-(des-)*: *Desinfektion* ‘дезинфекція’, *dis-*: *disqualifizieren* ‘дискваліфікувати’, *in-* (*il-*, *im-*, *ir-*): *illusorisch* ‘ілюзорний’, *non-*: *Nonkonformist* ‘неконформіст’. В українській мові до заперечних зараховують префікси *не-*: *незалежний*, *ні-*: *нічий*, *без-*: *безрукий*; комбіновані варіанти *ані-*: *аніскілечки*, *зне-*: *зневоднити*, *обез-*: *обеззброїти*, *недо-*: *недопрацювати*; ті ж запозичені з латинської та грецької *a-* (*ан-*), *анти-*, *дис-*, *де-(дез)-*, *ін-* (*ім-*, *іл-*, *ір-*) та пограничні заперечні префікси *над-*: *надлюдський*, *поза-*: *позаплановий* [дет. 7].

Специфічною ознакою української мови є префіксально-суфіксальний спосіб утворення похідних з заперечними складовими, при якому „створюється дистантна біморфема, властива різним частинам мови“ [7: 40]: *невикорінний*, *невиспаний*. Твірна основа таких словотвірних конструкцій не вживається самостійно ні в комбінації з ініціальним компонентом – заперечним префіксом **невикорінювати*, **невиспати*, ні в поєднанні з суфіксальною морфемою **викорінний*, **виспаний* і т.ін. На відміну від української, у німецькій мові, крім префіксів, наявні також заперечні суфікси *-frei*, *-leer*, *-los*: *ärmellos* ‘без рукавів’; *fehlerfrei* ‘безпомилковий’, *inhaltsleer* ‘безмістовний’.

Окрім афіксів заперечними в обох мовах є також еквіваленти заперечних речень *Hi* (*Nein*)

Der Arbeiter horcht auf den Kanonendonner, bevor er seinen Satz: Nein, das glaube ich nicht, spricht (B. Brecht);

Перш ніж промовити своє: ні, я так не думаю, робітник прислуховується до гуркоту гармат (Б. Брехт);

прийменники *без*, *крім* (*ohne*, *außer*)

Десь удома на в’язня чекала дружина, двійко дітей; жінка – без чоловіка, діти – без батька (М. Осадчий);

сполучники *ні... ні...* (*weder ... noch*)

Ні каліка, **ані** старий **ні** мала дитина не остались

(Т. Шевченко);

Er hat im Laufe seines Lebens weder seine Überzeugungen großartig verändert noch jemals eine Ehe aufgelöst (E. Niejahr);

неозначені займенники і прислівники *ніхто, ніщо (niemand, nichts)* та ін.

Я вам цей борг ніколи не залишу (Л. Костенко);

Ihr habt kein Gefühl dafür, dass prophetische Menschen sehr leidende Menschen sind (F. Nietzsche).

В обох мовах заперечення може також реалізуватися імпліцитно, неспеціалізованими для свого вираження засобами. Одним із різновидів такого імпліцитного заперечення є *непрямі мовленнєві акти*, чия заперечна функція відрізняється від прямої, що впливає із безпосереднього змісту висловлення. Потреба в таких висловленнях зумовлена низкою комунікативних факторів, коли пряме експліцитне вираження думки, волі, бажання, є небажаним або неефективним і мети спілкування можна краще досягти, якщо скористатися непрямою мовленнєвою дією, перевівши прагматичне навантаження висловлення у невиражені імплікації, для того, щоби слухач самостійно дійшов думки про них, виявив зміст первинної ілюктивної мети.

Непрямі мовленнєві акти, що імплікують заперечення, можна умовно поділити на *контекстуально залежні* та *незалежні*. Інваріантною ознакою обох груп (та й непрямих мовленнєвих актів загалом) є здатність нарощувати в процесі комунікації додатковий комунікативний (заперечний) смисл. Відмінність між контекстуально залежними та незалежними непрямыми мовленнєвими актами полягає в тому, що перші здатні реалізувати заперечення лише за відповідних контекстуальних умов, а поза контекстом не імплікують заперечного смислу:

– *Tu zaidesh za mnoju? – U mene sьogodni bagato roboti.*

– *Kannst du mir dieses Buch ausleihen? – Ich brauche es.*

У наведених прикладах відповідь на запитання не містить заперечної інформації. Однак із контексту зрозуміло, що вона заперечна. Очевидно, що формується таке заперечення не безпосередньо із суми лексичних значень слів, які формують речення, а внаслідок ситуативної компетенції мовця та слухача, яка дає змогу обом елімінувати аргументативну частину діалогу, зберігши ілюктивну силу відмови. Головною причиною виникнення такої семантичної компресії є, очевидно, принцип економії мовних засобів, який особливо ефективно спрацьовує в діалогічному тексті.

До контекстуально незалежних мовленнєвих актів зі значенням непрямого заперечення треба насамперед віднести *риторичні запитання*. Облігаторним елементом таких висловлень є специфічна інтонація та відповідна конфігурація синтаксичного, семантичного та фонетичного компонентів:

Wir kannten uns noch zu wenig, als dass ich sicher gewesen wäre. Wann war man überhaupt schon sicher? (E. M. Remarque).

Та хіба в пустці може знайти притулок людська душа? (В. Габор).

Дидактизація мовного заперечення передбачає врахування декількох важливих аспектів у процесі викладання цієї фундаментальної категорії. Перш ніж аналізувати морфологічні засоби реалізації заперечення в конкретних мовах, потрібно наголосити на його універсальному статусі, що полягає в наявності у будь-якій відомій науці мові тих чи інших засобів реалізації заперечення. Однак формальний аспект заперечення – якраз другорядна справа. Для багатьох мов

характерна наступна тенденція щодо реалізації заперечення: воно формально наявне там, де семантично його немає, і навпаки, може входити до змісту вилучення без спеціального морфологічного маркування.

Наступним важливим моментом у викладанні проблематики заперечення має бути акцентування уваги на однаковому значенні заперечення у всіх мовах. Семантичним ядром мовного заперечення є його логічний корелят, оператор, що перетворює зміст висловлювання на протилежний.

Заперечення й хиба – принципово різні поняття. Заперечення перетворює хибне висловлювання на істинне і навпаки, так само, як стверджувальне висловлювання може бути хибним чи істинним, залежно від реальної ситуації.

У природних мовах, на відміну від штучних, можна виокремити низку семантичних підтипів заперечення, залежно від сфери впливу заперечення на окремі ділянки синтаксичної структури речення.

Відмінності у полінегативній та монологативній системах заперечення української та німецької мов сформувались у процесі їхньої еволюції. Однак спільне індоєвропейське походження обох мов зумовило чітку кореляцію систем заперечення на окремих історичних зрізах розвитку цих мов.

Навіть у способах морфологічної експлікації заперечення українська та німецька мови не виявляють принципових розбіжностей, що підтверджують однотипні лексичні, граматичні і просодичні засоби реалізації заперечення в арсеналі обох мов.

-
1. *Богуславский И.М.* Исследования по синтаксической семантике: сферы действия логических слов. – М.: Наука, 1985. – 175 с.
  2. *Булах Н.А.* К вопросу о выражении грамматической категории отрицания в индоевропейских языках. – 1957. – Вып. XXX (XL). Иностр. языки. – С. 39–85.
  3. *Булах Н.А.* Средства отрицания в немецком литературном языке / Н.А. Булах // Уч. зап. Ярославского пед. ин-та. – 1962. – Вып. 57. Иностр. языки. – 334 с.
  4. *Бурдин С.М.* Старославянский язык. – Ташкент: Учитель, 1966. – 273 с.
  5. *Вондрак В.* Древнецерковнославянский синтаксис. – Казань, 1915. – 64 с.
  6. *Дондуа К.Д.* Грамматическое отрицание // Труды Ин-та языка и мышления АН СССР. – М.; Л. – 1948. – Т. XI. – С. 162–185.
  7. *Озерова Н.Г.* Средства выражения отрицания в русском и украинском языках. – Киев: Наук. думка, 1978. – 118 с.
  8. *Паславська А.* Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування. – Львів: Видавн. центр Львів. ун-ту ім. І. Франка, 2005. – 290 с.
  9. Українська мова. Енциклопедія / Редкол. В.М. Русанівський та ін. – К.: Укр. енцикл, 2000. – 750 с.
  10. *Acquaviva P.* Operator Composition & Negative Concord / P. Acquaviva // Starke M., Haeblerli E., Ch. L. (Ed.). – GenGenP 3(2). – 1995. – P. 72-105.
  11. *Besters-Dilger J.* Zur Negation im Russischen und Polnischen // Slavistische Beiträge. – Vol. 218. – München: Sagner, 1988. – 400 s.
  12. *Brown S.* The Syntax of Negation in Russian: A Minimalist Approach // Stanford

- Monographs in Linguistics. – Stanford, California: CSLI Publications, 1999. – 127 p.
13. *Donhauser K.* Negationssyntax in der deutschen Sprachgeschichte: Grammatikalisierung oder Degrammatikalisierung // Lang E. and G. Zifonun (Ed.) *Deutsch–typologisch.* – Berlin: de Gruyter, 1996. – P. 201–217.
  14. *Gebauer J.* Über die Negation, namentlich die Altböhmische // *Archiv für slawische Philologie.* – Berlin, 1884. – S. 180-185.
  15. *Haegeman L.* The Syntax of Negation. – Cambridge University Press, 1995. – [= Cambridge Studies in Linguistics 75]. – 335 S.
  16. *Horn L.* A Natural History of Negation. – Chicago and London: University of Chicago Press, 1989. – 637 S.
  17. *Jacobs J.* Negation // *Semantics: An International Handbook of Contemporary Research.* – Stechow A. v. and D. Wunderlich (Ed.) – Berlin: de Gruyter, 1991. – P. 560–596.
  18. *Jespersen O.* Negation in English and other Languages. – Köbenhavn: Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, *Historisk-Filologiske Meddelelser* 1; 5. [Reprinted in: *Selected writings of Otto Jespersen.* – London: Allen & Unwin, no year.], 1917. – 151 p.
  19. *Krzhizhkova E.* K voprosu o tak nazyvaemoj dvojnoj negacii v slawjanskich jazykax // *SLAVIA.* – 1968. – XXXVII/1. – S. 21-39.
  20. *Ladusaw W.A.* Negative Concord and 'Mode of Judgement' // *Negation: A Notion in Focus,* Wansing H., Ed. –Berlin/New York: de Gruyter, 1996. – P. 127–143.
  21. *Lerner J.–Y. and W. Sternefeld.* Zum Skopus der Negation im komplexen Satz des Deutschen // *ZS.* – 1984. –Vol. 3. – P. 159–202.
  22. *Zanutini R.* Negation and Clausal Structure. A comparative study of Romance languages. – New York, Oxford: Oxford University Press, 1997. – 201 p.

NEGATION IN UKRAINIAN AND GERMAN FROM THE PERSPECTIVE OF TEACHING METHODOLOGY

Alla Paslawska

*Ivan Franko National University of L'viv,
Department of Intercultural Communication and German Translation,
1/417, Universitets'ka St., 79001 Lviv, Ukraine
phone: (032) 239 46 80*

Means of expressing negation in Ukrainian and German have been studied. Both convergent and divergent features of the field in the two languages have been revealed and an appropriate teaching optimization framework has been suggested.

Key words: negation, pedagogical grammar, German, Ukrainian

**ОТРИЦАНИЕ В УКРАИНСКОМ И НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКАХ:
ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

Алла Паславская

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
кафедра межкультурной коммуникации и немецкого перевода
ул. Университетская, 1 / 417, 79001 Львов, Украина
тел.: (032) 239 46 80*

Проанализировано отрицание в немецком и украинском языках. Установлено сходства и различия в его реализации. Предложена модель дидактизации отрицания.

Ключевые слова: отрицание, дидактизация, немецкий язык, украинский язык.

Стаття надійшла до редколегії 25.02.2010

Прийнято до друку 12.04.2010